

Albert Gábor

Kodály szózata 1955-ben

Magam is ott álltam a feleségemmel együtt az ünneplők között. Álltam, mert amikor a hosszú taps után végre Kodály is megjelent a Zeneakadémia színpadán mindenki felállt, és úgy ünnepeltük a 73 éves Kodály Zoltánt. 1955. december 18-án, advent negyedik vasárnapján, a szinte már kultikussá vált születésnap koncerten volt a *Zrínyi szózat*ának hangversenytermi ősbemutatója. Tapsoltunk, s visszhangozott bennünk a hatalmas Ámen zárókórusa és Deborah énekének bizonyossága, hogy nincs messze a mi feltámadásunk sem, s akik szabad akaratból adták magukat a veszedelemre, akik hisznek a feltámadásban, úgy tündökölnek majd, mint a nap. Ámen! Úgy legyen!

Önfeledt, boldog elragadtatás, ez tükröződött az arcokon. Kodály, szokása szerint, nem hajolt meg, csak állt, úgy fogadta az ünneplést, s mintha elnézett volna a fejünk fölé, abba a jövőbe, amely boldog és várt titokként ott hullámozott a teremben.

Tapsoltam én is, és senki sem tudta, hogy ehhez az estéhez én is adtam valamit, hogy ehhez nekem is van valami, sőt valamicskével több közöm van, mint a többieknek.

*

1955 a boldog várakozás éve volt. A beteljesülés ígérete, sőt bizonyossága. A jelenkori hazugságáradatban élő ember nehezen tudja elképzelni azokat az éveket, nehezen tudja elképzelni, hogy lehetett egy olyan korszak, amelyben szinte kézzelfoghatóan lehetett tapasztalni, hogy a világ, a magyarság sorsa szinte minden nap elmúltával kisebb vagy nagyobb lépésben, de az igazság felé haladt. Minden nap maga mögött hagyott egy-egy hazugságot. Minden napnak megvolt a maga ajándéka. A remény és a hit abban, hogy érdemes tenni, cselekedni. Hogy az 1948-ban bekövetkezett katasztrófát ép, egészséges lélekkel túl lehetett élni, és túl is éltük. A nemzet gerincét talán megroppantották, de el nem törték. Ezt jelezte nekünk Németh László újra megszólalása, a Bartók- és Kodály-koncertek, az *Irodalmi Újság* egyre szabadabb hangvétele. Ezt a hitet növelte bennem a húszegynéhányévesek természetes biológiai optimizmusa is. Egy éve fejeztem be az egyetemem, s igaz ikszesnek számítottam, mondhatnám ellenségnek, és csak tizenhárom félévételi vizsga után kerültem be az annyira óhajtott egyetemre, de bekerültem, elvégeztem, s az ország első könyvtárában dolgozhattam. Nevetségesen kevés fizetésért ugyan, de megnősültem, és az 1955-ös varázslatos évben egészséges fiam született. Úgy érezhettem, és joggal, hogy az a hatalmas áradat, amit akkor „olvasásnak” is neveztek, engem is hátára kapott, és röpit, Isten tudja, milyen magasságokba. Miért ne hihettem volna, hisz ott volt a zsebemben egy Németh László-levél, amely – hitem szerint – biztos belépőt jelentett az irodalom „szentélyébe”. És a titkos „véletlenek” összjátéka során azon a decemberi koncerten szinte személyes kapcsolatba kerültem a másik géniusszal. Erről azonban akkor senki sem tudott.

*

Kodály Zoltán nevével először 1941-ben találkoztam. A pécsi *gróf Széchenyi István Állami Gimnázium* első osztályos tanulójaként, mint afféle jó hangú gyereket osztályfőnököm – aki egyébként a karéneket is vezette – besorolt az alt kettes szőlamba. Szilárd Leó tanár úr – akinek semmi köze sem volt a neves fizikushoz – hatalmas pocakját a kottatartónak támasztotta, s vastag vezénylőpálcának használt botjával verte a taktust elretentő, hazafias zengzeteinkhez. *Riadónak harsogása harcra hív* – harsogtuk nekikeseredett lelkesedéssel – *ha-a-zám, ha-a-zám!* Egyik lélegzetvételnél szünetben gúnyos mosollyal fordult ahhoz a diákhoz, akinek a testvére a ciszterekhez járt, s a következőt kérdezte: *Nyolcas Ipoly tanár úrék ugye megint Kodályt meg Bartókot énekelnek?* Meg sem várva a választ mi újra rázendítettünk a riadó harsogására.

Ekkor, tízéves, első gimnazista koromban hallottam először Kodály nevét.

*

A következő évben a *Magyar királyi „Hunyadi Mátyás” kőszegi honvéd középiskolai nevelőintézet* keretében közelebbi kapcsolatba kerültem a kodályi szellemmel. Énekórákon a Kodály szellemét sugárzó *Énekes ábécéből* tanultunk, s tanárunk, egyben az énekkar vezetője, Géressy László főhadnagy úr az éneket nem tekintette melléktárgynak. A kőszegi katonaiskolában (még leírni is különös) az ének – az énekdolgozat, a különböző hangsorok megszerkesztése, a népdaltanulás, a szolmizálás –, különösen azok körében, akik nem tanultak hangszert, hegedűt vagy zongorát, a rettegett tantárgyak közé tartozott. Az énekkarban – Géressy László karvezetésével – mi is követtük a lemosolygott Nyolcas Ipoly tanár urat, s Bárdos Lajos mellett csak Kodály- és Bartók-kórusokat énekelünk. Ezekkel a Magyar Rádióban is szerepelt a kiscsőgerek kórusa. Akkoriban azonban még minden előadás egyenes volt, s a szereplést (pénzhiány miatt) mindig egybekötötték a karácsonyi vagy a nyári „szabadsággal”, és abban csak a budapestiek vagy a Budapesten átutazók vehettek részt. Ormánsági lévén (akkor szüleimmel Sellyén laktunk) ezekből a szereplésekből – a Pécs és Nagykanizsa felé utazó kórustagokkal együtt – mindig kimaradtam.

*

Elhittem Kodály Zoltánnak, hogy *a zene mindenkié*, s abbahagyott hegedűtanulásom után sem szakadt meg soha kapcsolatam a zenével. Egyetemi éveim alatt, ha tehettem, esténként ott ténferegtem a Zeneakadémia második emeletén, ahol jegy nélkül is be lehetett slisszolni. Az is a Kodály fémjelezte véletlenek közé tartozik, hogy negyedéves egyetemista koromban – magyar irodalom és könyvtár szakon végeztem –, mikor szakdolgozati témát kellett választanom, azzal álltam elő, hogy *Kodály Zoltán és az irodalom* címen adom be a dolgozatomat. A disszertáció két részből állt (volna), egyrészt Kodály Zoltán irodalmi (tanulmányírói) tevékenységének bibliográfiája, másrészt Kodály Zoltán és a magyar irodalom című esszé vagy irodalomtörténeti dolgozat. Úgy írtam, hogy „*állt volna*”, mikor ugyanis a végső megbeszélésre került sor, a könyvtártudományi tanszéken kijelentették, hogy bizonyára érdemes volna feldolgozni Kodály Zoltán és a magyar irodalom kapcsolatát, de ez őket nem érdekli, ez nem könyvtártudományi téma. Ha a magam kedvére a bibliográfia melléktermékeként ki is dolgozom, ezt nekik be ne adjam, ők ezzel nem tudnak mit kezdeni. Némileg elkedvetlenedve ugyan, csak a bibliográfiát készítettem el, mégpedig az *autopszia* elvének szigorú érvényesítésével. Ez pedig azt követelte meg, hogy a bibliográfiában szereplő valamennyi dokumentumot kézbe kellett vennem, és „*saját szeműleg*” kellett meggyőződnöm a leírásban szereplő adatok helyességéről. Akkoriban Kodály Zoltán irodalmi műveinek két bibliográfiája volt ismeretes, az egyik Molnár Antal Kodály Zoltánról írt dolgozatának függelékében jelent meg (Molnár Antal: *Kodály Zoltán*. Somló Béla Könyvkiadó. Budapest, 1936. 64

1. – Népszerű Zenefüzetek 4. sz.), a másik Szöllősy András összeállításában (Szöllősy András: *Kodály művészete*. Pósa Károly kiadása. Budapest, 1943. 160 l.). Bevettem magam az Országos Széchényi Könyvtár olvasójába, és Kodály Zoltán valamennyi könyvét, tanulmányát, cikkét, elő- és utószavát, egyszóval valamennyi irodalmi munkáját kézbe vettem, elolvastam, s így készítettem el 1954-ben szakdolgozatomat. (Az ELTE könyvtartudományi tanszékének irattára minden valószínűség szerint jelenleg is birtokolja bibliográfiai dolgozatomat.)

Mindez azonban csak előzetes magyarázat, semmiféle oki vagy okozati kapcsolatban nincs azzal az érzéssel, amely akkor ott, 1955. december 18-án, a *Zrínyi szózata* bemutatóján elfogott, s úgy megemelt, hogy a talpam szinte nem érezte a padló nyomását. Ehhez még kellett valami más is, egy újabb „véletlen”.

*

Az egyetem (ELTE) elvégzése után évfolyamtársam, későbbi feleségem, Marek Zsuzsanna a Magyar Rádió Irodalmi Osztályán kapott szerkesztői állást (én magam pedig – bár ez teljesen mellékes – némi huzavona után a Magyar Rádió tőzsomszéd-ságába, az Országos Széchényi Könyvtárba kerültem). Főnöke az ismert színikritikus, publicista Dalos László volt, s egyik első munkája egy már elkészült irodalmi emlékműsor lebonyolítása lett volna. 1954-et írtunk, s Zrínyi Miklós, a *Szigeti veszedelem* írója, 290 éve, 1664. november 18-án, Csáktornyán egy tragikus kimenetelű vaddisznóvadászaton veszítette életét. A kissé szokványos emlékműsor az ifjú szerkesztőnek nem tetszett, pedig annak összeállítója nem volt más, mint az ismert író és olaszfordító, Füsü József. Neki viszont van egy ismerőse – javasolta –, aki Zrínyit szereti, otthon van benne, és sokkal erősebb, rádiószerűbb műsort tudna készíteni. Dalos László nem ellenkezett, s az a bizonyos „ismerős” én voltam. Így nyílt lehetőségem arra, hogy ezt a Zrínyi rádiós műsort elkészítsem.

Az első, amiben megegyeztünk – mármint a szerkesztővel, Marek Zsuzsannával – az volt, hogy a műsorban nem én beszélek Zrínyi Miklósról, hanem hagyom, hogy Zrínyi szólaljon meg. Ő beszéljen hozzánk, mégpedig a legfontosabb, a legaktuálisabb kérdésekről, hogy kik és mik vagyunk, hogy mit lehet és mit kell tennünk most 1954-ben, a megaláztatások után, a veszedelem idején, mikor egy rettenetes sárkány karmai közé estünk, s nekünk egyetlen, legfontosabb létkérdésünk, hogyan szabadulhatunk meg. Egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a *Ne bántsd a magyart* címet is viselő *Török áfium ellen való orvosság*ot kell a központba állítanom, helyesebben azt kell tömörítenem, hogy beleférjen a műsorba. A szöveget úgy húztam meg, úgy osztottam különböző indulati intenzitású, egységes tömbökbe, hogy lényegében az egész *Áfium* belefért a megadott műsoridőbe.

Az ország akkor meg volt rakva orosz, helyesebben szovjet katonai táborokkal, s nem kis örömmel olvastam például, ahogy Zrínyi a muszkákról vélekedett:

„Az ő országuk messze, az ő népek goromba, az ő hadakozásuk semmirekellő, vitézségök nevetséges, politikájok ostoba, birodalmok tyrannis; kinek kelljen hát az ő segítségük!”

Ez azonban csak néhány sor, amelyet egyébként sem lehet, szabad a műsorba illeszteni, s ennél sokkal inkább szíven ütött az a kétségbeesett kiáltás, ahogy Zrínyi az annyiszor becsapottak, a kijátszottak, a megtiptortak fájdalmával kiáltott fel, hogy *ne bántsd a magyart!*

Ez a hang, ez a gesztus volt az, amely 1954-ben, évszázadok távolából is megdobogtatta a szívünket. A szenvedély, a nyíltság, az egyenes beszéd, a röpirat erőteljes, mindent magával ragadó, művészi sodra volt ellenállhatatlan és megszágyenyítő. Szájzárás néma

esztendők álltak mögöttünk, amikor kevés kivételtől eltekintve csak azok beszéltek vagy beszélhettek, akiket a körülmények vagy saját gyengeségük a hazugságok és mellébeszélések zsákutcájába szorított. Zrínyi másra ösztönzött, más követelt tőlünk. Az ő indulata – hittem benne – a magyarságot féltő szíveket is megnyithatja, a némaságot is feloldhatja. Nekünk akkor, 1954-ben, erre volt szükségünk, hogy megszólalhassunk, hogy figyelmezzünk a veszedelemre.

*

A műsor felvételén még „vőlegény” voltam, a műsor sugárzása idején már „férj”. A felvétel közben a rendezőnek – Solymossy Ottónak – míg a szöveget hallgatta, az volt a véleménye, hogy egy-egy kiemelt tömböt nem is egy színésznek kellene mondani, hanem kórusnak, mert az egész úgy szól, mint valami oratórium. Ezek a szavak a későbbiek ismeretében profetikus hangsúlyt kaptak. A felvétel különös élményt jelentett. Zrínyitől kölcsönzött szavakkal – úgy éreztem – én magam is megszólalhattam. A sors kaján fintora, hogy magát a műsort nem tudtam meghallgatni, mert 1954. november 18-án délután az Országos Széchényi Könyvtár olvasószolgálati osztályán kellett inspekcióznom.

Egyébként ez a Zrínyi-műsor volt az első, és ahogy később kiderült, legsikeresebb rádiós szereplésem.

*

Mert ha én nem is, mások hallgatták a műsort. Minderről egy év múlva értesültem. 1955. október közepén ugyanis a *Magyar Rádió* című műsorújságban a következő Kodály-nyilatkozatot olvastam:

„A Zrínyi szözata megírását közvetlenül a Rádió sugalmazta. Jól emlékszem: Zrínyi-műsort adtak a Rádióban valamilyen ünnepi alkalomból. S ahogy hallgatom az előadást, egyre nagyobb hatással volt rám Zrínyi minden sora, megragadott, milyen hatásos, milyen élő ma is Zrínyi költészete. Akkor rögtön azt gondoltam, hogy mindezt zenei formába lehetne önteni – így még előbb, még hatásosabb volna. Akkor, ott a rádiókészülék mellett született meg bennem az elhatározás, és a bemutató szempontjából nem is gondoltam másra, mint a Rádióra.”

Annai év után nehéz volna felidézni, hogy akkor mit jelentett ez a rövid híradás annak a fiatal férfinak, aki lényegében akkor indult el azon a pályán, ahol mindig több a buktató, mint az elismerés, ahol csak a ritka véletlen szolgáltat elégtételt, és az „érdemes volt” bizonyosága fehér holló. Ezt a váratlan híradást kivételes ajándékként fogadtam. Szinte magam előtt láttam, ahogy a beteg feleségét ápoló Kodály Zoltán felfigyel az én Zrínyi-hangomra, a mag termékeny talajra hullik, és az én Zrínyim ösztönzője lehet egy Kodály-műnek.

1955 októbere egyébként is a bizonytalan bizonyosság ideje volt. Első gyermekünk születését vártuk, Marek Zsuzsa – akit akkoriban már Albert Zsuzsának neveztek – bejárt ugyan a Rádióba, de „mindennapos” lévén egyre jobban fárasztotta a hosszú autóbuszozás, mert akkoriban még Pesterzsébeten laktunk.

Nem tudom felidézni az akkori napok örömét, de minderről mégis némi fogalmat adhat az a zaklatott-boldog levél, amelyet a Kodály-nyilatkozat olvasása után Kodály Zoltánnak írtam.

*

A levelet természetesen kézzel írtam, s eszembe sem jutott, hogy másolatot készítsék róla. Később talán még el is felejtkeztem volna róla, ha Kodály Zoltán nem őrzi meg, s halála után a hagyatéka, a kéziratok, a levelezés rendezőjének – Ittész Mihály zenetörténésznek – valamikor a kilencvenes években nem akad a kezébe, s nem próbál utánanyomozni, hogy a levelet aláíró Albert Gábor azonos lehet-e az akkor már több könyvet is közreadó

Albert Gáborral. Az azonosítás megtörtént, s Körber Tivadar barátom közvetítésével fénymásolatban magát az ominózus levelet is megkaptam. Akkor, tehát a levél megírása után harminc esztendővel, így emlékeztem vissza erre a levélre: *„Lehet-e csodálni, hogy a boldogság és a büszkeség kábulatában az a fiatalember, aki akkor voltam, levelet írt a mesternek, és abban ájult tisztelettel bevallotta, hogy annak a bizonyos műsornak a szerzője ő volt. Ahogy mostani fejemmel visszagondolok a levél rég elfelejtett szavaira, cikornyás szerénységére csak megbocsátóan mosolygok... A fénymásolatban megkapott levelet újraolvasva szinte elérékenyültem. Nagy meghatottságomban aztán olyan jó és biztos rejtekbe dugtam el ezt a drága és szégyellhető dokumentumot, hogy sejtelnem sincs, merre bujdokolhat.”*

A levelet újra meg kellett szereznem (köszönet érte Ittész Mihálynak és a Kodály Archívumnak), s most némi elfogultsággal közreadom. Mentségül vagy inkább magyarázatul annyit: a levelet az izgatott várakozás napjaiban, fiam születése előtt két nappal írtam.

Bp. 55. X. 22.

Professzor Úr!

Bocsásson meg, hogy ismeretlenül felkeresem levelemmel. És kérem, higgye el, nem azért írok, hogy egy véletlen találkozásból hasznot húzzak magamnak.

Egy évvel ezelőtt végeztem el az egyetemet, sokat látok és keveset mondhatok el belőlük. Nem készültem írónak – csak egész ember akartam lenni mindig. De néha olyan súlyllyal nehezedik rám valami, hogy nem bírok hallgatni; csak ilyenkor szoktam tollat venni és írni elkéseredett boldogsággal.

Ilyen indulattal írtam azt a bizonyos Zrínyi műsort is, amelyikről a „Zrínyi szózatá”-ról adott interjújában megemlékezik. Írtam, mert a Török áfiumnak minden szavát magaménak éreztem, minden mondata mögött egész valómmal ott álltam. – És így váltam eszközzé a sors kezében. – Kiáltani, üvölteni akartam, hogy hallják meg –, nem Zrínyit, a 290 éve halott költőt, nem!, hanem az élők jáját, az élők hitét, az enyémet, mindnyájunkét. Magamat akartam megmutatni Zrínyi mondataiban is, Zrínyi viharzásában, hogy ismerjenek magukra az emberek és bólintsanak rá, hogy „bizony! bizony!”, és ne csak bólintsanak, hanem tegyenek is valamit. – Eszközzé váltam a sors kezében, de nem öntudatlan eszközzé! Élesztő akartam lenni! – Nem is én, hanem Zrínyi volt akkor az eszköz, ő volt a harsona, de én adtam hangot neki, én emeltem szájamhoz, hogy a benne szunnyadó hangok életre keljenek. Azt szerettem volna, ha pár nap múlva csak az én Zrínyimről beszélnek, a mi Zrínyinkről, és mindenki ámulattal és megdöbbenve gondolja: hát még most is tud valamit mondani nekünk ez a 290 éve halott Zrínyi? – És nem beszélt senki Zrínyiről, és nem ámult el senki, és még én magam sem tudtam meghallgatni a műsort, mert benn kellett maradnom dolgozni. – És ezért olvastam olyan boldogan, hogy „akkor, ott, a rádiókészülék mellett született meg bennem az elhatározás.”

Ne haragudjon, hogy elraboltam ezt a pár percet. És ha néha elkészerítőnek látná helyzetünket és haszontalannak munkáját, gondoljon ránk, fiatalokra, mi is itt vagyunk és ugyanazt akarjuk.

Mert számunkra Kodály Zoltán zenéje és emberi példája mindig szomjatoltó tiszta forrás.

Albert Gábor

*

Választ a levélre nem kaptam, talán nem is vártam. Elég volt nekem az, hogy én tudtam róla. Nem is a levélről, hanem hogy Zrínyi révén, az ő közvetítésével ezentúl kibogozhatatlan és elszakíthatatlan szálak fűznek a kodályi zenéhez, azokhoz az eszmékhez, amelyek zenéjében revelálódnak. Azon a hangversenytermi bemutatón, 1955. december 18-án, advent negyedik vasárnapján önfeledt, boldog elragadtatással ünnepeltünk, s visszatekintve semmi kétség, hogy ott, a hangversenyteremben arra készültünk, ami egy év múlva bekövetkezett. *Ezerkilencszázötvenhat*, a nemzet felemelkedésének reménye és előkészítője volt ez a nevezetes hangverseny.

*

Az már csak az önmagukat megsemmisítő „véletlenek” sorozatából következik, hogy jó tíz év múlva a Bartók Archívumban dolgoztam, és egyik alkalommal, mikor Szabolcsi Bence végigvezette Kodályt az Országház utcai intézeten – ha jól emlékszem – a Mester még kezét is nyújtott.